

TRADUCCIÓ I EDICIÓ LITERÀRIA A CATALUNYA DURANT LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA*

JORDI CHUMILLAS

*Textos Literaris Contemporanis: Estudi,
Edició i Traducció-UVic-UCC*

1. OBERTURA

El 13 de setembre de 1923, Miguel Primo de Rivera, aleshores capità general de Barcelona, adreça un *Manifiesto al país y al ejército* en què informa de l'alçament de l'Exèrcit contra el Govern presidit per García Prieto. D'aquesta manera, arriba al poder mitjançant un cop d'estat que comporta la supressió del sistema constitucional, la instauració d'un govern militar dirigit per ell mateix i, també, la imposició de la censura en el sector editorial, tant pel que fa a les publicacions periòdiques com al llibre imprès. L'objectiu d'aquesta censura és l'habitual: oferir una imatge pública idíl·lica i allunyada de la realitat de l'Estat i de la dictadura (ROIG ROSICH 1992: 434). Tanmateix, i contràriament al que pugui semblar, de 1923 a 1930 el sector editorial experimenta un creixement evident, tant pel que fa als segells editorials existents com als volums publicats, originals i traduïts.

En aquest estudi poso l'èmfasi precisament en les traduccions i, més concretament, en les literàries, i és així que em proposo d'esbossar un panorama general de la traducció i l'edició literària a Catalunya durant els anys de la dictadura.

Les observacions que ofereixo parteixen d'una base de dades que he programat i que permet accedir, a partir d'opcions de cerca similars a les d'un catàleg bibliogràfic digitalitzat, a prop de 2.000 traduccions literàries publicades a Catalunya coincidint amb el període estudiant, tant al català com a l'espanyol, i independentment de si són

* Aquest treball s'inscriu en les investigacions del grup de recerca de la Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció», grup consolidat per la Generalitat de Catalunya (2014SGR1380).

primeres edicions o reedicions de traduccions anteriors. Aquesta base de dades és el resultat d'un minuciós procés de buidatge plantejat amb una voluntat exhaustiva, i que té en consideració nombrosos catàlegs editorials de l'època i, també, obres bibliogràfiques com la *Bibliografia general espanyola e hispanoamericana*, publicada per les Cambres Oficials del Llibre de Madrid i Barcelona entre els anys 1923 i 1942.

A partir, doncs, de múltiples cerques dirigides dins aquesta base de dades, he preparat diversos gràfics que, de forma succinta, em permeten desenvolupar consideracions relatives a les traduccions publicades durant aquests anys, les llengües d'origen d'aquestes traduccions, els gèneres, matèries i autors més traduïts, els segells editorials amb més traduccions publicades i, finalment, els traductors que les signen.

2. EDICIÓ DE TRADUCCIONS A CATALUNYA ENTRE 1923 I 1930: PANORAMA GENERAL

2.1 Traduccions publicades de 1923 a 1930

Quan s'estudia l'efecte produït per la censura en la producció periòdica i bibliogràfica del període 1923-1930, tot indica que si bé s'aplica i es gestiona amb duresa dins l'àmbit de la premsa, en comparació, es mostra més tolerant i menys sistemàtica en l'àmbit editorial i del llibre. El gràfic següent (fig. 1) sembla reforçar aquesta idea:

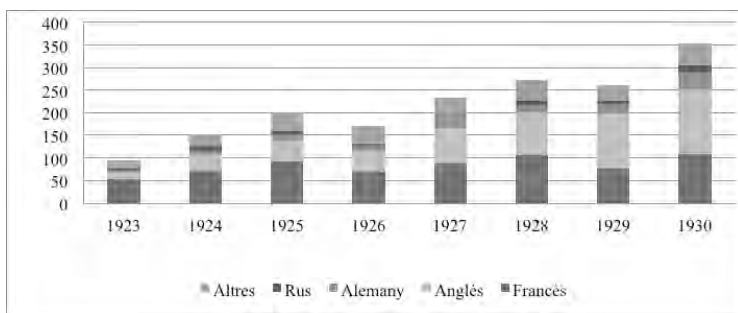

FIGURA 1. Evolució anual de les traduccions literàries publicades entre 1923 i 1930

Segons es desprèn de la Figura 1, de 1923 a 1930 la xifra de traduccions literàries publicades anualment segueix una clara tendència a l'alça, de manera que es passa d'encara no un centenar de títols editats el 1923 a més de 350 l'any 1930. Aquest creixement, extrapolable a l'edició en general, no és puntual i accidental, sinó que segueix una clara progressió que, amb totes les reserves, només es frena els anys 1926 i 1929. En aquest punt, es fa necessari precisar que, entre les editorials de l'època, resulta una pràctica habitual no especificar l'any exacte de publicació d'alguns dels títols que ofereixen als seus catàlegs. És així que a l'hora de dibuixar el gràfic només tinc en compte les traduccions datades, fet que probablement altera els valors que hi represento; sigui com vulgui, tot i que aquests valors no són complets, sí que esdevenen obertament representatius.

En aquest creixement de l'activitat editorial, hi intervenen diversos factors. D'una banda, ja he apuntat que la censura es mostra més tolerant amb el llibre imprès (sempre que no tingui connotacions polítiques evidents), potser perquè se li atribueix una difusió menor a la de la premsa periòdica i, per tant, es considera menys perillós (ROIG ROSICH 1992: 437-438). A aquesta tolerància relativa, s'hi afegeix el fet que la responsabilitat d'aplicar la censura recau en els governs civils, el personal dels quals no sempre és prou competent i, per tant, acaba actuant de forma arbitrària i aplicant criteris en cap cas unificats: així, obres inicialment censurades sovint superen les traves administratives amb un simple canvi de títol.¹ La barreja de tolerància i cert descontrol permet a una part del sector multiplicar els esforços d'edició i divulgació de les novetats en tant que actitud de resistència davant les imposicions dictatorials. D'altra banda, però, el factor que probablement incideix de manera més decisiva en l'auge de l'activitat editorial és l'augment i la diversificació del públic lector, que obliga les editorials a ampliar i estratificar l'oferta per tal d'oferir catàlegs que no només siguin heterogenis des del punt de vista temàtic, sinó que també s'adrecin a tota mena de consumidors, des dels més popu-

1. LLANAS (2005: 14 -15) recull el cas d'*El silenci de Catalunya* de Francesc Cambó, una obra inicialment prohibida que, finalment, supera la censura amb un únic canvi respecte de l'original: el títol, que passa a ser *Per la concòrdia*.

lars als més refinats i sofisticats. De la mateixa manera, aquest augment i diversificació ofereix mercat a noves iniciatives editorials que, ben aviat, troben el seu lloc entre els lectors.

2.2 Llengua d'origen de les traduccions

Per assolir l'objectiu d'esbossar un panorama general de la traducció literària a Catalunya durant la primera dictadura del s. XX, ofereixo un gràfic (fig. 2) que distribueix les traduccions publicades de 1923 a 1930 segons les llengües d'origen. No tinc en compte les llengües a partir de les quals treballen els traductors pel fet que, sovint, tradueixen de forma indirecta a partir de versions prèvies en altres llengües i no pas del text original (succeeix habitualment en la traducció d'obres escrites en llengües eslaves).

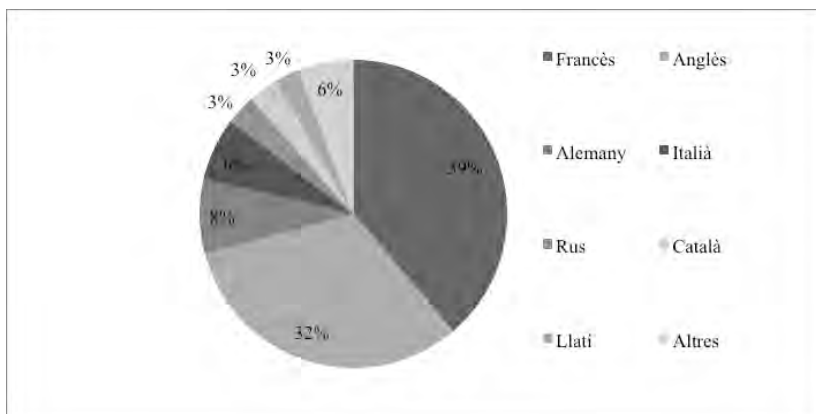

FIGURA 2. Traduccions literàries publicades entre 1923 i 1930 segons la llengua d'origen

El francès és la llengua d'origen més traduïda, amb 745 títols (aproximadament el 39% del total), seguida de prop per l'anglès, amb 615 (32%). Ja a molta distància se situen l'alemany i l'italià, amb 152 (8%) i 127 (6%) traduccions respectivament, i encara més enllà, el rus (61), el català (58) i el llatí (52), amb un 3% del total en cada cas. El 6%

escadusser se'l reparteixen una vintena de llengües, entre les quals destaquen el grec (21), el portuguès (17) i el suec (13). El panorama lingüístic es manté força similar si només es tenen en compte les traduccions al català (poc més de 400): el francès continua liderant la classificació (31%) i eixampla la distància amb l'anglès (20%); el canvi més significatiu es produeix en el tercer lloc, que ara ocupa el llatí (12%); a continuació, i amb aquest ordre, apareixen l'alemany (11%), el rus (7%), el grec (6%), l'italià (4%) i, finalment, una dotzena de llengües que, juntes, completen el 9% restant.

Sembla, doncs, que la llengua estrangera de referència durant la dictadura de Primo de Rivera és el francès: a banda de ser la més traduïda, és també la més estudiada i, sovint, la que predomina en els cercles culturals; a més, habitualment es converteix en llengua de comunicació i mediació entre usuaris de procedència diversa. Tot i que el pes de l'anglès com a llengua de traducció és notable, no arriba a les xifres del francès: de fet, l'auge de l'anglès com a llengua estrangera de referència no es produirà fins a la segona meitat del s. XX. Pel que fa a la resta, m'aturo puntualment en el llatí, la presència del qual va estretament associada a l'activitat de les editorials especialitzades en el llibre religiós i ens els autors clàssics.

En aquest punt torno a la Figura 1, que permet observar les evolucions de les quatre llengües globalment més traduïdes durant la dictadura (això és, el francès, l'anglès, l'alemany i l'italià) i establir les tendències pertinents. La primera fa referència a la presència del francès, que si bé aporta una xifra constant de traduccions que es mou entre les 50 i les 100 anuals, veu com el seu pes proporcional es redueix any rere any. Al seu torn, l'anglès experimenta un fenomen contrari que el porta de la vintena de traduccions aparegudes el 1923 a les prop de 150 de 1930; així, tot i que globalment és la segona llengua més traduïda del període, en els dos darrers anys (1929 i 1930) ja supera obertament el francès i, per tant, apunta les bases que, com he comentat en el paràgraf anterior, el portaran a convertir-se en la principal llengua estrangera anys a venir.

2.3 Gèneres i matèries amb més traduccions

Em centro ara en els gèneres i matèries objecte de traducció entre 1923 i 1930. Abans, però, vull puntualitzar que, a l'hora de filtrar les traduccions que calia tenir en compte, aplico un criteri àmpliament acceptat, i opto per considerar literatura qualsevol obra que actualment tingui un evident valor estètic, ja sigui pel contingut, ja sigui per la forma. D'aquesta manera, a banda de les obres que entren en els cànons de la literatura universal, incloc a la base de dades un bon nombre de títols religiosos o clàssics del grec i del llatí, així com també, i cito WELLEK i WARREN (1948: 15), «qualsevol tipus de ficció, fins i tot la pitjor novel·la, el poema més dolent o l'obra teatral més penosa que ens puguem imaginar».²

Ara sí, el gràfic següent (fig. 3) classifica les prop de 2.000 traduccions identificades segons el gènere o matèria a què pertanyen:

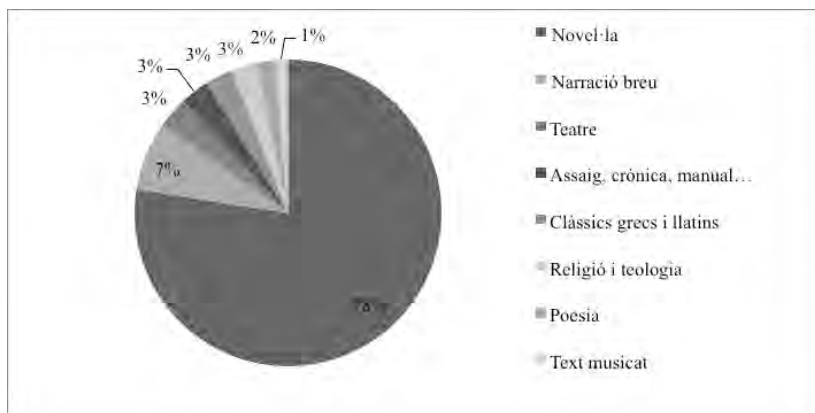

FIGURA 3. Traduccions literàries publicades entre 1923 i 1930 segons el gènere o matèria

Sens dubte, la novel·la s'endú la part del lleó: concentra el 78% de les traduccions publicades entre 1923 i 1930 (gairebé 1.500 volums), i

2. La traducció és meva.

deixa a una enorme distància la narració breu (141 traduccions, que representen el 7% del total). Encara més lluny, i amb un pes del 3% en tots quatre casos, se situen les obres de teatre (63 traduccions), una miscel·lània d'assaigs, cròniques, manuals o llibres de viatges (59), els clàssics grecs i llatins (56) i les obres religioses (52). Tanquen la relació els reculls de poesia (39 traduccions, això és, el 2% del total) i els textos musicats, gairebé sempre llibrets operístics (un 1% integrat per 25 traduccions). Aquestes xifres varien sensiblement si només es tenen en consideració les aproximadament 400 traduccions al català: la novel·la continua sent el gènere dominant, però amb una pes obertament menor, que se situa al 38%; darrere, i en aquest ordre, se situen el teatre (14%), els clàssics grecs i llatins (13%),³ la narració breu (13), les obres religioses (9%), els textos musicats (6%), la miscel·lània d'assaigs, cròniques, manuals i llibres de viatges (4%) i, finalment, la poesia (3%).

Resulta versemblant aventurar que el predomini de la narrativa (representa el 85% del total de traduccions editades si se sumen novel·la i narració breu) respon a les preferències del gran públic lector, majoritàriament orientades cap a les obres populars i de consum (novelles d'aventures, sentimentals, de misteri, etc.). Per tant, el gènere narratiu i les temàtiques populars ofereixen a les cases editorials un mercat molt més ampli que no pas d'altres adreçats a lectors més cultívats (és el cas, per exemple, de la poesia).

2.4 Autors més traduïts

La preeminència de la narrativa popular i de consum que apunta en l'apartat anterior té un reflex directe i evident en la llista dels autors més traduïts que mostra la gràfic següent (fig. 4):

3. Cal atribuir el mèrit del lloc destacat que ocupen els clàssics grecs i llatins en la classificació a la Fundació Bernat Metge, que, com ja apunto més endavant, inicia la seva trajectòria editorial precisament coincidint amb el període estudiat.

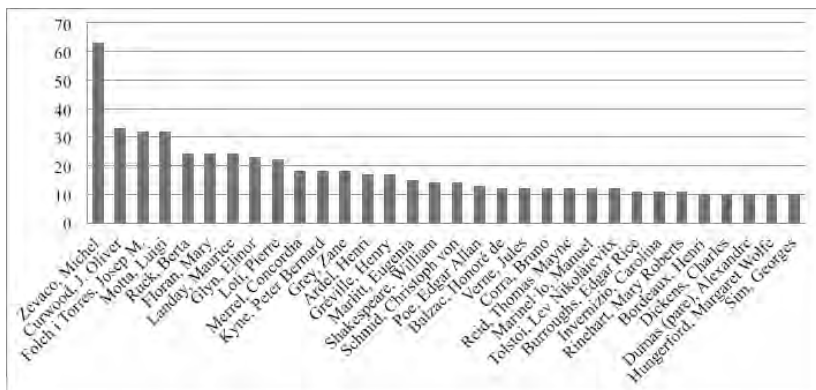

FIGURA 4. Autors literaris amb deu o més obres objecte de traducció entre 1923 i 1930

D'una banda, la immensa majoria s'especialitza, efectivament, en la literatura d'aventures, els títols de temàtica sentimental o la narració popular. Al primer lloc de la llista apareix, amb 63 títols, Michel Zévaco (1860-1918), autor de diverses sèries d'aventures de capa i espasa. L'acompanyen en aquest podi d'honor improvisat James Oliver Curwood (1878-1927) amb 33 títols i, compartint el tercer lloc amb 32, Josep M. Folch i Torres (1880-1950) i Luigi Motta (1881-1955). La producció de tots tres llocs s'ajusta, efectivament, als gèneres i matèries majoritàriament traduïts: Curwood s'especialitza en la novel·la d'aventures ambientada en els paratges inhòspits de l'Amèrica del Nord, mentre que Motta ho fa en la narrativa d'aventures, viatges i fantasia; al seu torn, Folch i Torres signa narracions infantils o juvenils la traducció a l'espanyol de les quals, en ocasions, apareix fins i tot abans que els textos originals.⁴ Així mateix, dins aquesta llista d'autors destaquen noms com Berta Ruck (1878-1978), Zane Grey

4. PÉREZ VALLVERDÚ (2010: 48) apunta que, als inicis del s. XX, els criteris de rendibilitat fan que habitualment les editorials de literatura infantil encarreguin contes escrits en espanyol a autors catalans; d'aquesta manera, sovintega l'edició gairebé paral·lela d'un mateix conte en totes dues llengües, així com també la publicació de contes en espanyol pensats completament en català (Josep M. Folch i Torres és un dels autors implicats en aquesta pràctica).

(1872-1939), Jules Verne (1828-1905), Edgar Rice Burroughs (1875-1950) o Alexandre Dumas (pare) (1802-1870).

D'altra banda, entre els autors més traduïts cal subratllar, també, noms indiscutibles dins del cànon de la literatura universal, com ara William Shakespeare (1564-1616), Edgar Allan Poe (1809-1849), Honoré de Balzac (1799-1850), Lev Tolstoi (1828-1910) i Charles Dickens (1812-1870). El cas de Shakespeare esdevé especialment interessant pel fet que, de la trentena d'autors que recull el gràfic, resulta ser l'únic que no cultiva la narrativa.

En qualsevol cas, vull destacar el fet que, en un bon nombre de casos, els autors són encara actius en el moment que els segells editorials catalans del període 1923-1930 els incorporen als seus catàlegs per mitjà de la traducció.

Tanco aquest apartat fent esment dels autors més traduïts al català pel fet que la llista varia sensiblement en comparació a les xifres totals: l'encapçala William Shakespeare, amb 17 títols traduïts; a continuació, i en aquest ordre, se situen Edgar Allan Poe, Richard Wagner (1813-1883), Lev Tolstoi, Sèneca (4 aC-65 dC), Plutarc (50?-120?), Ali Bei (1766-1818) i els germans Wilhelm (1786-1859) i Jacob (1785-1863) Grimm, tots amb unes xifres que es mouen entre la mitja dotzena i la dotzena d'obres objecte de traducció. En el cas del català, doncs, la presència d'autors populars i de consum és menor, i deixa lloc a grans noms de la literatura: l'explicació d'aquest fenomen rau, possiblement, en la finalitat perseguida per algunes de les editorials més actives en la publicació de traduccions al català,⁵ que sovint recorren a les literatures europees per omplir les mancances de la producció original.⁶

5. En parlo en el següent apartat, dedicat a les editorials amb més traduccions publicades.

6. Referint-se a la novella, SOLDEVILA (1928: 71) afirma que «encara no hi ha una producció suficient per satisfer un apetit normal», fet pel qual «els que no són poliglotes no tenen altre remei sinó acudir a les traduccions».

2.5 Editorials amb més traduccions publicades

És el moment de girar els ulls cap als segells editorials responsables de publicar aquestes traduccions i de constatar, novament, que la censura imposada per Primo de Rivera sobre el sector del llibre esdevé, a la pràctica, prou tolerant. Ja he exposat a l'inici d'aquest estudi que, entre 1923 i 1930, es produeix un increment anual constant pel que fa a la publicació de traduccions literàries i que, a més, la llista d'editorials que publiquen traduccions (gairebé un centenar) creix i es diversifica: és així que al costat d'empreses ja consolidades, sorgeix un bon nombre d'iniciatives que comencen a fer els primers passos en plena dictadura. En el gràfic següent (fig. 5) presento, ordenades de més a menys actives, les editorials que, coincidint amb el període estudiat, publiquen més traduccions:

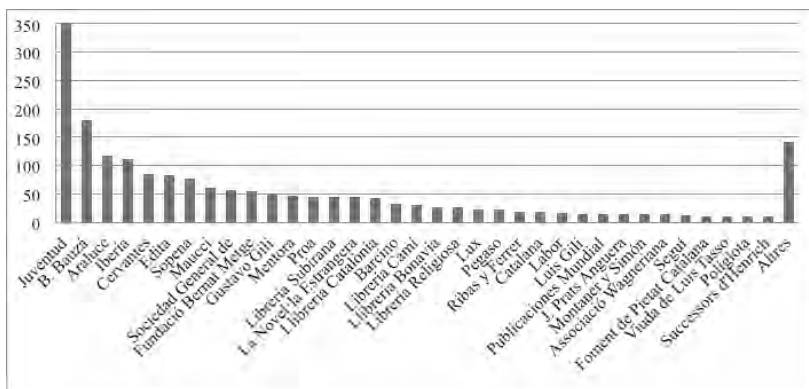

FIGURA 5. Editorials amb 10 o més traduccions publicades entre 1923 i 1930

Juventud és, de molt, la que recorre més a les traduccions, amb pràcticament 350 (si hi afegim la producció de Mentora i Edita, segells paral·lels de Juventud, la xifra arriba a 480); a una distància important se situa, amb 180, B. Bauzá, i encara més enllà apareixen Araluce i Iberia, amb 117 i 111 traduccions respectivament. De fet, aquestes quatre cases editorials es reparteixen més del 46% de les prop de 2.000 traduccions literàries publicades entre 1923 i 1930. Si només es tenen

en compte les traduccions en català, la Fundació Bernat Metge lidera la classificació amb 54, seguida de prop per la col·lecció La Novella Estrangera (45), Proa (també 45) i Llibreria Catalònia (42); en aquest cas, les quatre editorials més actives acaparen el 53% del total de traduccions publicades en català.

Pel que fa a la tipologia de les editorials més actives, la Figura 5 permet aventurar la validesa de l'observació que apuntava a l'inici relativa a la diversificació del sector, que abasta des de l'edició popular més assequible i de presentació més simple, fins a la més selecta i pensada per a la bibliofília. Així, en un mateix mercat conviuen iniciatives populars i de consum amb objectius obertament comercials (em refereixo a Publicaciones Mundial, Maucci, Iberia, La Novella Estrangera, Sopena, B. Bauzá o Araluce), editorials comercials d'ambició cultural (és el cas, per exemple, de Juventud, Montaner y Simón, Proa o Llibreria Catalònia) i, també, d'altres la finalitat de les quals és prioritàriament cultural o ideològica (la Fundació Bernat Metge i Barcino en són una mostra evident). Aquesta diversificació permet donar resposta a les necessitats d'un públic en creixement, dins del qual, progressivament, guanyen presència els lectors no necessàriament cultívats: resulta simptomàtic, doncs, el fet que la majoria de traduccions es trobin als catàlegs de cases editorials populars i de consum. A més, la situació afavoreix l'aparició de segells de nova planta que, ben aviat, es fan un lloc dins del mercat, sovint a través de la traducció (Proa, Barcino, Juventud, Iberia, B. Bauzá, Fundació Bernat Metge o Llibreria Catalònia es troben en aquesta tessitura).

Ras i curt, sembla que hi ha feina per a tothom, de manera que les editorials ja existents es consoliden i, fins i tot, s'expandeixen, alhora que n'apareixen de noves que ràpidament es posicionen dins del sector recorrent a la traducció a l'hora de configurar els seus catàlegs inicials.

2.6 Traductors més actius

Acabo aquest panorama general referint-me als traductors més actius, identificats novament a partir de l'anàlisi de la base de dades de la qual parteix aquest estudi. Abans d'oferir-ne la llista, però, cal pun-

tualitzar que resulta ben habitual que les traduccions publicades no estiguin signades, que ho estiguin amb pseudònims difícils d'identificar o, fins i tot, que les editorials mateixes se n'atribueixin l'autoria (succeeix aproximadament amb el 25% de les prop de 2.000 traduccions recollides), una realitat que, en certa manera, dóna pistes sobre la consideració que mereix la figura del traductor d'aleshores. Sigui com vulgui, tot i que és evident que les dades plasmades en la gràfic següent (fig. 6) no són completes, en tot cas sí que resulten representatives:

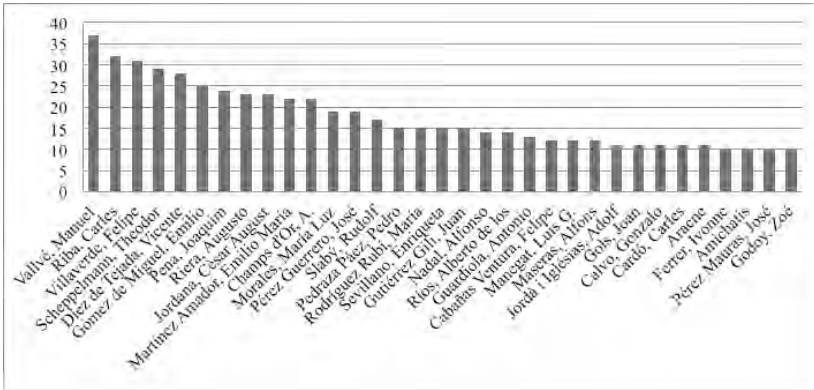

FIGURA 6. Traductors amb 10 o més traduccions publicades entre 1923 i 1930

La majoria de traductors recollits a la gràfica treballen cap a l'espanyol i s'especialitzen, com no podia ser d'una altra manera, en la traducció de narrativa popular i de consum. Manuel Vallvé s'erigeix en el traductor més actiu del període amb 37 traduccions, seguit a poca distància per Carles Riba (32) i Felipe Villaverde (31). Pel que fa als traductors al català, Riba n'encapçala la llista, ara amb 29 títols; Cèsar August Jordana i Joaquim Pena hi apareixen amb 24 traduccions cadascun i, ja a una distància notable, s'hi situen Carles Cardó i Alfons Maseras, amb 11.

Les dades recollides i plasmades en la Figura 6 permeten proposar diversos perfils per a la classificació dels traductors més actius durant

la dictadura de Primo de Rivera. El més habitual és que es tracti de personatges sovint desconeguts, amb formació universitària (no necessàriament en el camp lingüístic i filològic) i que es dediquen de manera subsidiària a la traducció per complementar els ingressos que extreuen de la seva activitat professional principal. En aquesta conjuntura se situen un bon nombre de periodistes, músics, metges, administratius o treballadors comercials: és el cas de Manuel Vallvé (escriptor), Felipe Villaverde (periodista), Vicente Díez de Tejada (telegrafista), Emilio María Martínez Amador (diplomàtic), Felipe Cabañas Ventura (escriptor i tauròmac) o Theodor ScheppeImann. La identificació d'aquests traductors resulta, sovint, difícil, i ScheppeImann n'és un bon exponent: es tracta d'un treballador comercial alemany a qui la seva professió porta a establir-se a Catalunya, on exerceix també la traducció fins que, amb l'esclat de la Guerra Civil, es veu obligat a retornar a Alemanya. A banda d'exemplificar el professional que, a més, complementa els ingressos amb la pràctica de la traducció, ScheppeImann il·lustra la complexitat i, per què no dir-ho, la fortuna associada al procés d'identificació d'aquests traductors: després de profundes i infructuoses recerques bibliogràfiques i en hemeroteques, vaig poder localitzar a través de la xarxa José Aurelio ScheppeImann, un renebot del traductor que em va facilitar la informació necessària per dibuixar-ne la trajectòria, i que desafortunadament va morir pocs mesos després d'haver-hi entrat en contacte.

Tornant als perfils genèrics dels traductors, la Figura 6 recull també personatges novament de difícil identificació i el nom dels quals va lligat principalment a la traducció, com ara Zoé Godoy (amb més d'un centenar de traduccions signades al llarg de la seva vida), A. Champs d'Or (pseudònim d'Antonio del Olmo Ruiz, autor de gairebé 40 traduccions durant el període estudiat), María Rodríguez Rubí (amb unes 40 traduccions en la seva trajectòria) o Alberto de los Ríos (amb una vintena llarga, la majoria editades entre 1923 i 1930).

El darrer perfil genèric que desenvolupo aplega diverses personalitats amb un bagatge cultural i una formació molt elevada, escriptors de renom que sovint alternen creació i traducció (gairebé sempre al català) i que, també a través de la tasca traductora, contribueixen decisivament en la fixació de la llengua literària (aquí em refereixo al

català): els màxims exponents d'aquest grup són Carles Riba i Cèsar August Jordana. L'aportació que, a través de la traducció, fan tots dos a la llengua catalana queda fora de tot dubte, i sovint és recollida pels crítics literaris coetanis. Un bon exemple el trobem en J. M. LÓPEZ-PI-CÓ (1915: 11), que veu en les narracions d'Edgar Allan Poe traduïdes per Riba «una traducció [...] tan plena de dignitat i de tan sobirana inspiració que la glòria del català se'n sent purificada i altificada». Alexandre PLANA (1917: 8-9) exposa un punt de vista similar quan, de nou amb motiu de la publicació de les narracions de Poe, assegura que, amb la traducció de Riba, «esa llengua catalana que había permanecido en el largo sopor, impotente para seguir los avances, recobró el vigor perdido». Per últim, i pel que fa a Jordana, Domènec GUANSÉ (1927: 310) no dubta a presentar-lo com un model de prosa catalana en la ressenya que dedica a la seva traducció d'una de les novel·les de Berta Ruck (*Tres cors en dansa*: 1927):

Ens cal, però, remarcar sobretot, la puresa i l'eufonia de la prosa catalana d'aquesta versió. Això sol ja enalteix i ennobleix el gènere. Si més no, aquesta traducció és ja una lliçó de prosa catalana per als lectors i, ai las!, per als mateixos conreadors autòctons de la novel·la blanca.

3. CONSIDERACIONS FINALS

Arribats a aquest punt, cloc l'estudi recuperant, a mode de síntesi final, les observacions més rellevants que hi he desenvolupat:

Lluny de minvar o d'estancar-se, l'edició de traduccions literàries a Catalunya entre 1923 i 1930 experimenta un creixement notable i constant extrapolable, de fet, a l'edició en general; l'explicació rau en diversos factors, d'entre els quals destaco la diversificació del públic lector i, per tant, l'eixamplament del mercat.

Més del 70% de les gairebé 2.000 traduccions publicades pertanyen del francès i de l'anglès, de molt, les dues llengües més traduïdes. Tot i que al principi el predomini del francès és incontestable, l'anglès experimenta un creixement any rere any que el porta a superar el

francès com a llengua més traduïda els anys 1929 i 1930 i, al capdavant, a equiparar-s'hi si es té en compte el global del període 1923-1930. El francès és, doncs, la llengua estrangera de referència durant la dictadura, però l'anglès comença a posar els fonaments que el situaran en el lloc preferent a partir de la segona meitat del s. XX.

Pel que fa als gèneres i matèries més traduïts, el domini de la narrativa és incontestable, sobretot gràcies a l'aportació de les novel·les i narracions populars i de consum; sens dubte, l'accés a la lectura d'un públic no necessàriament cultivat hi incideix de forma gairebé definitiva.

Com a conseqüència del que acabo de constatar en el punt anterior, els autors de narrativa popular i de consum són els més traduïts (parlo de noms com Michel Zévaco, James Oliver Curwood, Jules Verne o Alexandre Dumas); tanmateix, també hi ha lloc per a plomes indiscutibles del cànon literari com William Shakespeare, Edgar Allan Poe o Lev Tolstoi.

La diversificació del públic lector comporta la consolidació i expansió del sector editorial (fins a 100 editorials diferents publiquen traduccions entre 1923 i 1930, algunes amb tradició i d'altres de nova planta). És així que, dins d'un mateix mercat, conviuen editorials amb clars propòsits comercials, segells que, sense abandonar la visió comercial, mostren ambicions culturals i, també, d'altres amb finalitats obertament culturals i ideològiques.

Els traductors més actius del període estudiat responen a diversos perfils genèrics, d'entre els quals en destaquen dos: d'una banda, els que tradueixen de forma subsidiària per tal de complementar els ingressos obtinguts d'una activitat professional principal no necessàriament relacionada amb les lletres; de l'altra, personalitats amb un bagatge cultural i intel·lectual molt elevat que, sovint, contribueixen a la fixació de la llengua literària (sobretot en el cas del català) alternant la traducció amb la creació.

Aquest panorama que dibuixo no és, en cap cas, un estudi finalista; de fet, l'entenc com un punt de partida a partir del qual es puguin desenvolupar treballs posteriors sobre traducció i recepció abordats des de diverses perspectives (autors, traductors, editors, etc.) combinables.

BIBLIOGRAFIA

- (1923-1942): *Bibliografía general española e hispanoamericana*, Madrid: Cámara Oficial del Libro.
- GUANSÉ (1927): Domènec Guansé, «Les Lletres», *Revista de Catalunya*, 39 (setembre), p. 310.
- LLANAS (2005): Manuel Llanas, *L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*, Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- LÓPEZ-PICÓ (1915): Josep Maria López-Picó, «Lletres: Històries Extraordinàries, primera sèrie», *La Revista*, 3 (10-07-1915), p. 11.
- PÉREZ VALLVERDÚ (2010): Eulàlia Pérez Vallverdú, *La literatura infantil i juvenil de Josep Maria Folch i Torres*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PLANA(1917): Alexandre Plana, «Las ideas y el libro: Carlos Riba, traductor de Edgardo Poe», *La Vanguardia* (18-01-1917), p. 8-9.
- ROIG ROSICH (1992): Josep M. Roig i Rosich, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: un assaig de repressió cultural*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLDEVILA (1928): Carles Soldevila, *Què cal llegir? L'art d'enriquir un esperit. L'art de formar una biblioteca*, Barcelona: Llibreria Catalònia.
- WELLEK I WARREN (1948): René Wellek, Austin Warren, *Theory of Literature*, Nova York: Braceand Company.